

Πώς ο Μάρκος ο Ευγενικός περιγράφει τον πόθο του για ένωση, σε επιστολή του προς τον Πάπα κατά την έναρξη της Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας

Τώρα θα απευθυνθώ σε σένα αγιώτατε πατέρα (Πάπα). Τι φοβερή που είναι αυτή η φιλονικία (μεταξύ Ανατολικών και Δυτικών) σχετικά με την νεωτεριστική προσθήκη (τον Filioque)! Αυτή η προσθήκη έκοψε κι έσχισε στα δύο το σώμα του Χριστού και δημιούργησε επί τόσο χρόνο αντίθετες απόψεις σ' αυτούς που έχουν πάρει την ονομασία τους από τον Χριστό (δηλαδή στους χριστιανούς)... Εγώ τουλάχιστον πιστεύω ότι αυτός που προκάλεσε αυτή τη διαίρεση και έσχισε στα δύο το σώμα του Κυρίου μας σαν να έσχισε τον μονοκόμματο χιτώνα Του, θα υποστεί βαρύτερες συνέπειες από τους σταυρωτές κι απ' όλους τους ασεβείς και τους αιρετικούς όλων των εποχών. Όμως εσύ, μακαριώτατε πατέρα (Πάπα), μπορείς να ενώσεις τα δύο αντιμαχόμενα μέρη, να γκρεμίσεις το τείχος που τα χωρίζει και να επιτελέσεις θεάρεστο έργο. Φτάνει μόνο να το θελήσεις

(Νεοελληνική απόδοση, *Patrologia Orientalis* 17, 337 και 338. «Εκκλησία, η νέα πορεία», Γ' Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, 2003 σελ. 185).

Το 1964 ο Πατριάρχης Αθηναγόρας και ο Πάπας Παύλος ΣΤ' ακύρωσαν τα αναθέματα μεταξύ των Εκκλησιών και άρχισαν το «διάλογο της αγάπης». Από τότε και μέχρι σήμερα ο διάλογος αυτός συνεχίζεται και οι δίοδοι παραμένουν ανοικτές. Παρ' όλα αυτά ο δρόμος είναι μακρύς και δύσβατος.

ΥΠΟΓΡΑΜΜΙΖΩ ΚΑΙ ΘΥΜΑΜΑΙ

- Οι αντιλήψεις της Δυτικής Εκκλησίας για το πρωτείο του Πάπα και η προσθήκη του filioque στο Σύμβολο της Πίστεως είναι οι αιτίες του Σχίσματος μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας.
- Οι κυριότερες προσπάθειες για την άρση του Σχίσματος των Εκκλησιών έγιναν στις Συνόδους της Λυών και, κυρίως, της Φερράρας-Φλωρεντίας.
- Μετά το Σχίσμα η Ορθόδοξη Εκκλησία κυριάρχησε στην Ανατολή.
- Η Δυτική Εκκλησία από το 1054 και μετά γνωρίζει διαρκώς νέες διαιρέσεις και παραμένει, όμως, το θεμέλιο της πολιτικής και πνευματικής ζωής των δυτικοευρωπαϊκών λαών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να εξεταστούν τόσο οι θεολογικές όσο και οι πολιτικές συνέπειες του Σχίσματος των Εκκλησιών.
2. Μια ομάδα μαθητών να επισκεφθεί στο διαδίκτυο τη σελίδα του Βατικανού και να συλλέξει πληροφορίες για το Σχίσμα από την πλευρά της Δυτικής Εκκλησίας. Άλλη ομάδα μαθητών να αναλάβει να απαντήσει στις θέσεις της Δυτικής Εκκλησίας με πηγές τα σχολικά βιβλία των Θρησκευτικών, της Ιστορίας αλλά και διάφορα λήμματα σε εγκυκλοπαίδειες.
3. Να γίνει μια συζήτηση στην τάξη με αντικείμενο την ένωση των Εκκλησιών. Να γίνει αναδρομή στην ιστορική τους πορεία και να διερευνηθεί η συμβολή τους στον πολιτισμό. Μπορεί να έχει προηγηθεί προετοιμασία από ομάδα μαθητών και να γίνουν σύντομες εισηγήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΑ ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

27. Μαρτίνος Λούθηρος. Η Μεταρρύθμιση στη δυτική χριστιανοσύνη

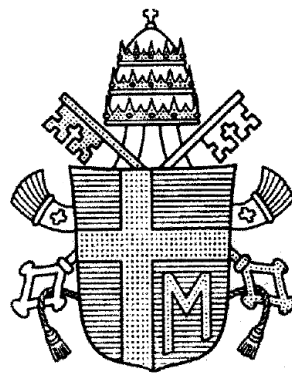
Στην ενότητα αυτή θα πάρεις πληροφορίες (για):

- την κρίση στους κόλπους της δυτικής χριστιανοσύνης
- τη ζωή και το έργο του Μαρτίνου Λούθηρου
- τους μεταρρυθμιστές Καλβίνο και Ζβίγκλιο.

Μετά το σχίσμα και για περισσότερο από δύο αιώνες οι Πάπες επιβλήθηκαν ως υπέρτατοι κύριοι στην Δυτική Εκκλησία έχοντας και ισχυρότατη πολιτική εξουσία. Ταυτόχρονα επιθυμούσαν και την κυριαρχία στην Ανατολή (οργάνωση Σταυροφοριών με τις ευλογίες τους).

α. Η κρίση στους κόλπους της δυτικής χριστιανοσύνης: αδιέξοδα και αντιδράσεις

Η απόλυτη εξουσία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας την οδήγησε σε αυθαιρεσίες που επέφεραν κρίση. Από το 14ο αιώνα η παπική δύναμη άρχισε να δέχεται πλήγματα στο κύρος της (υπήρξε εποχή, το 1378-1415, όταν η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία είχε δύο Πάπες, έναν με έδρα τη Ρώμη και άλλον με έδρα την Αβινιόν της Γαλλίας, δηλαδή είχαμε παπικό σχίσμα). Ο λαός θεώρησε δυσβάστακτη την φορολογία που είχε επιβληθεί από τον Πάπα προκειμένου να καλυφθούν τα υπέρογκα ποσά που είχαν δαπανηθεί σε πολέμους και για την ανέγερση των πολυτελών οικοδομημάτων. Ο λαός ήταν δυσαρεστημένος και απογοητευμένος από το χαμηλό ηθικό επίπεδο του κλήρου. Η αναγκαιότητα για κάθαρση ήταν προφανής.

Παπικό σύμβολο.

Μοναχοί και θεολόγοι όπως ο Σαβοναρόλα στην Ιταλία (†1498), ο Ιωάννης Χους στην Πράγα (†1415), ο Ουίκλιφ στην Αγγλία (†1374) επιδίωκαν με πύρινα κηρύγματα να κλονίσουν το τείχος της διαφθοράς που απομάκρυνε το λαό από την γνησιότητα της πίστης του. Η κατάληξη των περισσότερων μεταρρυθμιστών ήταν τα βασανιστήρια και ο θάνατος στην πυρά που επιβαλλόταν από την Ιερά Εξέταση, το εκκλησιαστικό δικαστήριο που λειτουργούσε από τον 12ο αι. Αμφισβητήσεις, όμως, προέρχονταν και από υψηλόβαθμα διοικητικά στελέχη της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, που σιωπηρά, δεν αναγνώριζαν τον Πάπα ως κεφαλή της Εκκλησίας αλλά τις Οικουμενικές Συνόδους.

Παράλληλα, το 15ο αιώνα πλήθος νέες ιδέες και γεγονότα σε Ανατολή και Δύση κλόνισαν τη θεοκρατική αντίληψη του Μεσαίωνα και προετοίμασαν την Αναγέννηση. Στην Ιταλία έκανε την εμφάνισή του ο Ανθρωπισμός (Ουμανισμός) που γρήγορα διαδόθηκε στην Ισπανία, στη Γαλλία, στην Αγγλία, στις Κάτω Χώρες και στη Γερμανία. Ο Ανθρωπισμός χαρακτηριζόταν από «στροφή προς τις πηγές», δηλαδή τη μελέτη των αρχαίων συγγραμμάτων. Οι Ευρωπαίοι γνώρισαν και άρχισαν να χρησιμοποιούν τις φιλοσοφικές μεθόδους και τον τρόπο σκέψης των αρχαίων Ελλήνων, αναζητώντας ατομικά την αλήθεια και απορρίπτοντας την αυθεντία της Εκκλησίας που

ίσχυε ως τότε. Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία είχε επικεντρωθεί στις συζητήσεις σχετικά με τον Θεό εκλογικεύοντας τη διδασκαλία της. Οι Ανθρωπιστές, όμως, μετακίνησαν το κέντρο του ενδιαφέροντος από τον Θεό στον άνθρωπο. Η ανθρώπινη σοφία έγινε το μέτρο κατανόησης των πάντων. Οι συνειδήσεις των ανθρώπων προετοιμάστηκαν να δεχτούν νέες ερμηνείες για το θεσμό της Εκκλησίας και για τη σωτηρία του ανθρώπου.

β. Μαρτίνος Λούθηρος: πρωτεργάτης της Μεταρρύθμισης (1483-1546)

Ο Λούθηρος γεννήθηκε στη Σαξονία της Γερμανίας. Έγινε μοναχός σε νεαρή ηλικία. Σπούδασε θεολογία και έγινε καθηγητής ερμηνείας της Αγίας Γραφής στη Βιτεμβέργη. Τον απασχόλησε ιδιαίτερα η έννοια της δικαιοσύνης του Θεού, όπως διατυπώνεται στη διδασκαλία του Αποστόλου Παύλου. Η Εκκλησία της Ρώμης, ταυτίζοντας την θεία δικαιοσύνη με την ανθρώπινη, που πολλές φορές χρειάζεται να επιβάλλει ποινές, πρόβαλλε την άποψη ότι η σωτηρία επιτυγχάνεται διά της τιμωρίας. Ο Μαρτίνος Λούθηρος υποστήριζε ότι ο δίκαιος Θεός επιδιώκει τη σωτηρία του ανθρώπου χωρίς αντάλλαγμα. Η σωτηρία, κατά την ερμηνεία του Λούθηρου, ως δώρο του Θεού προς τον άνθρωπο, εξαρτάται μόνο από την πίστη στον Χριστό και δεν επηρεάζεται από τις καλές πράξεις του ανθρώπου. Αντίθετα, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία τόνιζε ιδιαίτερα τη σημασία των καλών έργων. Δίδασκε ότι και οι αγαθοεργίες ή αξιομισθίες μπορούν να εξασφαλίσουν άφεση αμαρτιών, άρα και σωτηρία. Επίσης, υποστήριζε ότι οι άγιοι έχουν περίσσειμα καλών έργων και μπορούν να αντισταθμίσουν τις αμαρτίες άλλων ανθρώπων. Αυτό το περίσσειμα το διαχειριζόταν ο Πάπας και έδινε τις παπικές αφέσεις (συγχωροχάρτια). Έτσι εξαγοράζονταν οι αμαρτίες, όχι μόνο στην παρούσα ζωή αλλά και μετά θάνατον.

Κατά το 1516 και 1517 ο μοναχός Τέτσελ πωλούσε στη Γερμανία τέτοιες αφέσεις αμαρτιών του Πάπα Λέοντα Ι', προκειμένου να συγκεντρωθούν χρήματα για την ανοικοδόμηση του ναού του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη. Με αφορμή αυτές τις ενέργειες ο Μαρτίνος Λούθηρος θυροκόλλησε το 1517 στο μητροπολιτικό ναό της Βιτεμβέργης έγγραφο που περιείχε 95 θέσεις του. Στο έγγραφο, εκτός από το θέμα των συγχωροχαρτιών, καταδίκασε και άλλες παπικές διδασκαλίες. Σκοπός του Λούθηρου ήταν η κάθαρση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας από υπερβολές και καταχρήσεις. Οι 95 θέσεις κυκλοφόρησαν ταχύτατα στη Γερμανία και βρήκαν απήχηση σε κληρικούς, κυρίως ουμανιστές, και σε μεγάλο μέρος του λαού. Το 1520 ο Πάπας Λέων ο Ι' εξέδωσε εναντίον του απόφαση (βούλα), με την οποία διέτασσε να καίγονται τα βιβλία του Λούθηρου, χαρακτήριζε αιρετικές πολλές από τις διδασκαλίες του και τον απειλούσε με αναθεματισμό, αν δεν τις ανακαλούσε.

Ο Λούθηρος έκαψε την παπική βούλα στη Βιτεμβέργη και αναθεματίστηκε από τον Πάπα και ο ίδιος και οι οπαδοί του (αποκόπηκαν, δηλαδή, από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία). Η ανάμειξη του καθολικού αυτοκράτορα Καρόλου του Ε', που έθεσε τον Λούθηρο εκτός νόμου, έκανε την κρίση βαθύτερη. Για να αποφύγει τη σύλληψη, ο Λούθηρος κατέφυγε στον ηγεμόνα της Σα-

Μαρτίνος Λούθηρος.

*Πώληση συγχωροχαρτιών.
Ευλογραφία.*

ξονίας και κατά την παραμονή του εκεί μετέφρασε την Καινή Διαθήκη στα γερμανικά. Οι μεταρρυθμιστές τον θεωρούν ως το μεγαλύτερο δάσκαλο, ιδιαίτερα οι Γερμανοί που τον συνδέουν με το έθνος και τη γλώσσα τους.

γ. Οι μεταρρυθμιστές Ζβίγκλιος (1484-1531) και Καλβίνος (1509-1564)

Ο Ζβίγκλιος έφερε τη Μεταρρύθμιση στην Ελβετία. Έγινε κληρικός, σπούδασε στη Βιέννη και στη Βασιλεία της Ελβετίας και επηρεάστηκε από τις ουμανιστικές αντιλήψεις της εποχής του. Πίστευε στη μελέτη της Βίβλου και τη δεχόταν ως μόνη πηγή αλήθειας στην Εκκλησία, ενώ απέρριπτε την Ιερή Παράδοση. Απέρριπτε τα συγχωροχάρτια, όπως και ο Λούθηρος, από τα κείμενα του οποίου είχε επηρεαστεί. Δεν εκδήλωσε όμως ανοιχτά την υποστήριξή του προς αυτόν ούτε την αντίθεσή του προς τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, παρά μόνο όταν εξασφάλισε την υποστήριξη της αστικής τάξης της Ζυρίχης. Δέχεται ότι μόνο η θεία χάρη, που απορρέει από τη σταυρική θυσία, δικαιώνει τον άνθρωπο. Τις μεταρρυθμιστικές του διδασκαλίες ο Ζβίγκλιος κατάφερε να τις επιβάλλει, με αποφάσεις της κυβέρνησης της Ζυρίχης, στο συγκεκριμένο και σε άλλα καντόνια της Ελβετίας. Δεν κατάφερε όμως να πάρει με το μέρος του τους Γερμανούς ηγεμόνες, που έμειναν πιστοί στο Λουθηρανισμό. Έτσι η εξάπλωση της διδασκαλίας του περιορίστηκε κυρίως στα καντόνια της Ζυρίχης, της Βασιλείας και της Βέρνης. Τα καντόνια αυτά ενεπλάκησαν σε πολεμική σύγκρουση με τα ρωμαιοκαθολικά καντόνια και στη μάχη του Κάπελ ο Ζβίγκλιος βρήκε το θάνατο.

Ο Καλβίνος έζησε στη Γαλλία και στην Ελβετία. Τις θέσεις του τις γνωρίζουμε από το έργο «Χριστιανική Διδασκαλία». Εκεί περιέχεται η άποψη ότι η Αγία Γραφή δεν είναι μόνο ένα θεόπνευστο βιβλίο αλλά ένα κείμενο-κανόνας, με βάση το οποίο ελέγχεται κάθε χριστιανική διδασκαλία και πράξη. Η σταυρική θυσία του Χριστού έγινε μόνο για τους προορισμένους από την αρχή του κόσμου εκλεκτούς, που έτσι έλαβαν τη θεία χάρη για να σωθούν. Ο Καλβινισμός απομακρύνθηκε αρκετά από το Λουθηρανισμό και αποτέλεσε ιδιαίτερο κλάδο. Διαδόθηκε στην Ελβετία, στις Κάτω Χώρες και στη Σκωτία. Στη Γαλλία επικράτησε η διδασκαλία του Καλβίνου μόνο σε ένα μέρος του πληθυσμού, γιατί αντέδρασαν οι ρωμαιοκαθολικοί ηγεμόνες της.

Ιωάννης Καλβίνος.
Χαλκογραφία, 16ος αι.

Ο θάνατος του Ζβίγκλιου στο Κάπελ.
Από εικονογράφηση βιβλίου του 19ου αι.

ΥΠΟΓΡΑΜΜΙΖΩ ΚΑΙ ΘΥΜΑΜΑΙ

- Το 14ο αιώνα ξεσπά κρίση στους κόλπους της Δυτικής Εκκλησίας, που εκδηλώθηκε και με το παπικό σχίσμα.
- Οι πρώτοι μεταρρυθμιστές καίγονται στην πυρά από την Ιερά Εξέταση.
- Τον 15ο αιώνα με την πνευματική κίνηση του Ανθρωπισμού κλονίζεται η θεοκρατική αντίληψη του Μεσαίωνα.
- Ο Λούθηρος τον 16ο αι. εκφράζει το αίτημα για Μεταρρύθμιση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.
- Οι μεταρρυθμιστές Ζβίγκλιος και Καλβίνος αποδέχονται με διαφοροποιήσεις τις βασικές αρχές του Λούθηρου.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Έναντι του Θεού ή των πραγμάτων που αφορούν τη μακαριότητα ή την καταδίκη (ο άνθρωπος) δεν έχει ελεύθερη θέληση, αλλά είναι φυλακισμένος, είναι δούλος ή στη θέληση του Θεού ή στη θέληση του διαβόλου ... Η θέληση του ανθρώπου έχει τεθεί στο μέσον (ανάμεσα στο Θεό και το διάβολο), όπως ένα υποζύγιο ζώο. Όταν κάθεται επάνω της ο Θεός, θέλει και πηγαίνει όπου θέλει ο Θεός. Όταν κάθεται επάνω της ο διάβολος, θέλει και πηγαίνει όπου θέλει ο διάβολος. Δεν εξαρτάται από την ελεύθερη εκλογή της να τρέξει και ν' αναζητήσει έναν από τους δύο καβαλάρηδες, αλλά οι ίδιοι οι καβαλάρηδες αγωνίζονται για να την καταλάβουν και να την κατακρατήσουν. (Τσελεγγίδη Δημ., Η σωτηριολογία του Λουθήρου, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 46-47).

Με το θέλημα του Θεού ... μερικοί άνθρωποι προορίζονται για αιώνια ζωή και άλλοι προκαθορίστηκαν για αιώνιο θάνατο ... Όσον αφορά τους κακούς και άθεους ανθρώπους, τους οποίους ο Θεός σαν δίκαιος δικαστής για προηγούμενες αμαρτίες τυφλώνει και σκληραίνει δεν τους στερεί μόνο τη χάρη του, αλλά καμιά φορά τους στερεί τα χαρίσματα που είχαν και ... τους παραδίνει στις ηδονές τους, στους πειρασμούς του κόσμου και στη δύναμη του σατανά. (Από την «Ομολογία του Westminster» (1647): Max Weber, Η χριστιανική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού (μτφρ. Κυπραίου Μ.Γ.), εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1978, σσ. 87-88.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Γιατί η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία δε δέχτηκε να κάνει διάλογο με όσους διαφωνούσαν μαζί της;
2. Γιατί ο Λούθηρος απέρριψε τις καλές πράξεις ως προϋπόθεση για τη σωτηρία του ανθρώπου;
3. Γιατί ιδρύθηκε στη Δύση η Ιερά Εξέταση;
4. Να ερευνήσετε ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην εφεύρεση της τυπογραφίας και στη διάδοση της Μεταρρύθμισης.

28. Η εξάπλωση της Μεταρρύθμισης και οι συνέπειες της για τη δυτική χριστιανοσύνη

Στην ενότητα αυτή θα πάρεις πληροφορίες (για):

- την επικράτηση της Μεταρρύθμισης και τις συνέπειες της για τη Δυτική Ευρώπη
- τη θέση της Βίβλου στη ζωή των πιστών
- τις αλλαγές στην εκκλησιαστική τέχνη και στη χριστιανική μαρτυρία, διακονία και λατρεία.

α. Η επικράτηση της Μεταρρύθμισης και οι συνέπειές της για τη Δυτική Ευρώπη

Οι νέες ιδέες του Λούθηρου βρήκαν πλήθος οπαδών. Η Μεταρρύθμιση εξαπλωνόταν ταχύτατα με υποστηρικτές πολλούς Γερμανούς ηγεμόνες. Αυτοί το 1526 οργάνωσαν συνέδριο για να πετύχουν τη νόμιμη ίδρυση Λουθηρανικών κοινοτήτων στις γερμανικές επαρχίες. Το 1529, σε συνέδριο, Ρωμαιοκαθολικοί ηγεμόνες προσπάθησαν να εμποδίσουν αυτή την εξάπλωση. Οι οπαδοί του Λούθηρου διαμαρτυρήθηκαν και απέκτησαν το όνομα Διαμαρτυρόμενοι ή Προτεστάντες (το λατινικό ρήμα «protesto» σημαίνει «διαμαρτύρομαι»). Τα 1530 ο ανθρωπιστής συνεργάτης του Λούθηρου, **Μελάγχθων**, συνέταξε και υπέβαλε κείμενο με τις μεταρρυθμιστικές διδασκαλίες του Λούθηρου στο συνέδριο των Γερμανών ηγεμόνων στην πόλη Αυγούστα της Βαυαρίας (Αυγουστιαία Ομολογία).

Ο Λούθηρος, αν και αρχικά επεδίωκε να φέρει τη μεταρρύθμιση στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, κατέληξε στην ίδρυση μιας νέας χριστιανικής Εκκλησίας, αυτής των Διαμαρτυρομένων (Προτεσταντών).

Ορόσημο στην επικράτηση της Μεταρρύθμισης αποτελεί το έτος 1555, τότε που έγινε η ειρήνη της Αυγούστας. Ύστερα από αντιθέσεις μεταξύ προτεσταντών θεολόγων, αποφασίστηκε να επικρατήσει το μεταρρυθμιστικό δίκαιο στη Γερμανία. Κάθε τοπικός ηγεμόνας είχε το δικαίωμα να επιβάλει τη δική του θρησκεία στην περιοχή του (Cuius regio, ejus religio). Μετά την ειρήνη της Αυγούστας, η Γερμανία χωρίστηκε οριστικά σε περιοχές ρωμαιοκαθολικές και προτεσταντικές.

Ο Μαρτίνος Λούθηρος και οι συνεργάτες του.

Ο Μαρτίνος Λούθηρος ενώπιον του αυτοκράτορα Καρόλου του Ε' στη Βορμς.

Η αναταραχή που προκάλεσαν οι νέες ιδέες του Λούθηρου, αλλά και οι σκληροί θρησκευτικοί πόλεμοι που ακολούθησαν, όπως ο Τριακονταετής (1618–1648) συντάραξαν την Ευρώπη. Οι περιοχές της χωρίστηκαν θρησκευτικά σε εκείνες που έμειναν πιστές στον Ρωμαιοκαθολικισμό και στις άλλες που προσχώρησαν στους Προτεστάντες. Ειδικότερα ένα τμήμα της Ευρώπης (Ιταλία, Ισπανία, Αυστρία, Φλάνδρα-Βέλγιο) παρέμεινε Ρωμαιοκαθολικό. Ενώ ένα άλλο τμήμα (βόρεια Γερμανία, Σκανδιναβία, Αγγλία, Ολλανδία) υιοθέτησε τον Προτεσταντισμό. Στη Γαλλία ο αγώνας για την επικράτηση της μιας ή της άλλης πλευράς ήταν αμφίρροπος για πολύ καιρό. Κατέληξε στη σφαγή των Ουγενότων (Γάλλων Προτεστάντων) από τους Ρωμαιοκαθολικούς, το 1572, τη νύχτα του αγίου Βαρθολομαίου, και στην φυγή τους προς την Αμερική. Τα πνεύματα δεν ηρέμησαν παρά στο τέλος του 17ου αι.

Νύχτα του Αγ. Βαρθολομαίου. 1572. Ξυλογραφία

β. Η θέση και η σημασία της Βίβλου στη ζωή και στη σκέψη των πιστών

Ο Λούθηρος, επηρεασμένος από τις αρχές του Ανθρωπισμού, συνέδεσε τη σωτηρία με τη χάρη του Θεού και την προσωπική βίωση της αλήθειας. Μετά το θάνατο του Λούθηρου, όμως, έπρεπε να υπάρξει ένας κανόνας χριστιανικής ζωής. Από τις δύο πηγές της χριστιανικής πίστης, η Αγία Γραφή θεωρήθηκε μοναδικό κριτήριο της αλήθειας που εγγυάται τη σωστή βίωση της πίστης και έχει κεντρική θέση στη ζωή της Εκκλησίας. Η Ιερή Παράδοση ισχύει μόνο όταν βασιλεύει στη Βίβλο. Για το λόγο αυτό απορρίφθηκε η απόδοση τιμής στις εικόνες (εκτός από το σύμβολο του Σταυρού), στα λείψανα των αγίων κτλ., αφού δεν υπάρχουν αναφορές τους στην Αγία Γραφή. Η απόρριψη όμως της καταγεγραμμένης εμπειρίας της Εκκλησίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε στην πορεία της ανά τους αιώνες, συχνά οδήγησε σε υποκειμενική ερμηνεία της Αγίας Γραφής.

Το γεγονός αυτό, καθώς και η προσπάθεια για κατά γράμμα εφαρμογή της Αγίας Γραφής, μετέβαλε τη Μεταρρύθμιση από ενθουσιώδη ιδεολογία και έκφραση βιώματος σε αυστηρά οργανωμένο τρόπο ζωής. Αυτό, βέβαια, αποδείχθηκε αναγκαίο για την επιβίωσή της μέσα στα σκληρά ιστορικά γεγονότα που τη διαμόρφωσαν.

Γαλλική προκήρυξη κατά της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Στο κέντρο ο Μαρτίνος Λούθηρος.

Μιχαήλ, αρχάγγελος της Αποκάλυψης.
Έργο του Άλμπρεχτ Ντύρερ.

γ. Νέες μορφές έκφρασης στην εκκλησιαστική τέχνη

Το 16ο αιώνα, στις χώρες όπου επικράτησε η Μεταρρύθμιση (Γερμανία, Ολλανδία, Αγγλία κτλ.), οι καλλιτέχνες έπαψαν να ενδιαφέρονται για το πώς θα ζωγραφίσουν με καινούριο και εντυπωσιακό τρόπο, όπως έκαναν οι Ισπανοί και Ιταλοί συνάδελφοί τους. Και αυτό γιατί τους απασχολούσε ένα πιο βασικό ερώτημα: αν έπρεπε να συνεχιστεί η τέχνη της ζωγραφικής ή όχι. Η κρίση αυτή δημιουργήθηκε από τη Μεταρρύθμιση. Πολλοί Διαμαρτυρόμενοι αντιδρούσαν στο θέμα των εικόνων και χαρακτηρίζαν ειδωλολατρία την ύπαρξή τους στους ναούς. Είναι γνωστό ότι καταστράφηκαν πολλά έργα εκκλησιαστικής τέχνης σε περιόδους έξαρσης των θρησκευτικών αντιδικιών. Μόνο η εικονογράφηση βιβλίων και οι προσωπογραφίες επιτρέπονταν. Γι' αυτό και οι καλλιτέχνες κατέφυγαν σε άλλες χώρες για να μπορέσουν να επιβιώσουν. «Η αναταραχή της Μεταρρύθμισης πάγωσε την τέχνη» έγραψε ο Έρασμος σε

Άγγλους φίλους του το 1526, συστήνοντάς τους τον Χολμπάιν, που κατέφυγε στην Αγγλία για να ζωγραφίσει πορτρέτα ευγενών.

Λίγο πριν την επικράτηση της Μεταρρύθμισης, έχουμε κάποια έργα που φανερόνουν την ατμόσφαιρα εκείνης της εποχής στη Γερμανία, όπου επικρατούσαν οι αντικαθολικές ιδέες. Στις ξυλογραφίες του Γερμανού ουμανιστή ζωγράφου και χαρακτή της Αναγέννησης Άλμπρεχτ Ντύρερ, όπου η Αποκάλυψη του Ιωάννη παρουσιάζεται με φοβερό τρόπο, φαίνεται η αντίληψη για την αναγκαιότητα να κριθούν πρόσωπα και πράγματα. Πολλοί απλοί άνθρωποι πίστευαν ότι τα έργα του ήταν προφητικά, δηλαδή ότι η Αποκάλυψη θα πραγματοποιούνταν στη διάρκεια της δικής τους ζωής μέσα από την ανατροπή που θα έφερε η θρησκευτική Μεταρρύθμιση.

δ. Το προεσβυτεριανό σύστημα, νέο σχήμα στη διακονία και στη λατρεία της Εκκλησίας

Ένας νέος θεσμός θεσπίστηκε από τον Καλβίνο στην Εκκλησία της Γενεύης, ο θεσμός του προεσβυτερίου. Φαίνεται ότι ο Καλβίνος ταυτίζει τους προεσβυτέρους με τους επισκόπους της Καινής Διαθήκης, στην οποία μερικές φορές οι όροι «προεσβύτερος» και «επίσκοπος» έχουν την ίδια σημασία, αλλά σε καμία περίπτωση δεν συγχέονται οι ρόλοι τους. Σύμφωνα με την συγκεκριμένη αντίληψη του Καλβίνου, επιβάλλεται η ύπαρξη προεσβυτέρων στην Εκκλησία, που μαζί με τους λειτουργούς του λόγου θα πρέπει να μετέχουν στη διακυβέρνησή της. Είναι, δηλαδή, οι προεσβύτεροι η τοπική διοικητική αρχή της θρησκευτικής κοινότητας, ενώ καταργούνται οι επίσκοποι. Τα τοπικά προεσβυτέρια

Θ. Λειτουργία Καλβινιστών
στη Λυών. 16ος αι.